

RECENZJA

Zintegrowanego Planu Zarządzania Dziedzictwem Kulturowym Lublina

Wersja robocza do konsultacji i dyskusji, listopad 2010-12-15

Opracowanie na zamówienie miasta Lublina

Autorka: mgr inż. Arch. Dagmara Mliczyńska-Hajda

Będący przedmiotem niniejszej recenzji powyższy dokument, zwany dalej ZPZ, został opracowany dla „części miasta Lublina, objętej wpisem układu urbanistycznego do rejestru zabytków województwa lubelskiego pod nr A/153 (tj. dla części miasta, wyznaczonej biegiem ulic: Al. Solidarności -Al. Tysiąclecia – Al. Unii Lubelskiej – al. Zygmuntofskie – Al. Piłsudskiego –Lipowa – al. Raławickie – al. Długosza – Leszczyńskiego – Czechowska - Lubomelska) oraz obszaru tzw. Podzamcza – ujętego ulicami: Ruska – Podzamcze – Al. Tysiąclecia - Lubartowska)” łącznie z obszarami stref buforowych wyznaczonych przez Autorkę w ramach tegoż opracowania. Plan ten ma: „określić wspólne cele i sposób koordynowania aktywności różnych podmiotów w istotnej, znacznej części miasta jak również sprostać wyzwaniom wynikającym z:

- wpisania Starowki na prezydencką listę „Pomników Historii Państwa Polskiego”,
- uzyskania „Znaku Dziedzictwa Europejskiego”
- faktu podejmowania starań o wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO”.

ZPZ ma przy tym: „spełniać ma funkcję instrumentu zarządzania wobec dziedzictwa kulturowego miasta Lublina, w delimitowanym obszarze. Prócz tego ma wypełnić oczekiwania, które stawiane są wobec zintegrowanych planów zarządzania dziedzictwa objętego ochroną jako dziedzictwo światowe i ujętego na liście UNESCO albo predestynującego (poprzez odpowiedni wniosek) do wpisania na tę listę”.

Określany jako „dokument roboczy” ma być ZPZ przedmiotem dalszej dyskusji w procesie, którego finałem stać się ma wpisanie wyż. wym. obszaru na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. Łączy on w sobie obszerną prezentację

wartości historyczno – kulturowych analizowanego obszaru, z szczegółowymi strategiami jego ochrony i pożądanego rozwoju. Ma pomóc Miastu Lublinowi uzasadnić postulat rozszerzenia obszaru uznanego jako „*Pomnik Historii Państwa Polskiego*”, w taki sposób, aby optymalnie objąć wszystkie te jakości przestrzeni staromiejskiej, które stanowią pełen nośnik wartości spełniających warunki dla uzyskania statusu *Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO*.

W ZPZ znajdujemy niezwykle szerokie i trafne uzasadnienie dla wspomnianej propozycji poszerzenia obszaru „*Pomnika Historii Państwa Polskiego*”, czemu poświęcono w opracowaniu z górą 30 stron, wnikliwie prezentując, analizując i oceniając istniejące wartości historyczno - kulturowe całego proponowanego i rozszerzonego obszaru. W tym kontekście zgodzić się należy w pełni z autorką ZPZ, że tylko w wypadku proponowanego rozszerzenia, obszar ten może w pełni odpowiadać wymogom stawianym przez UNESCO wobec kategorii *Światowego Dziedzictwa Kultury*.

Niemniej trafne i dobrze uzasadnione jest wyznaczenie stref buforowych dla proponowanego obszaru przyszłego *Pomnika Historii Państwa Polskiego* w Lublinie i tym samym dla jego pożądanego statusu jako *Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO*.

Proponowany, rozszerzony obszar *Pomnika*, obejmuje nie tylko znaczną liczbę ważnych historycznie obiektów, ale równocześnie gwarantuje zabezpieczenie ich wzajemnych relacji historyczno – przestrzennych, przekładających się na uczytelnienie zarówno wartości materialnej przestrzeni historyczno – kulturowej jak i reprezentowanych przez nią treści, istotnych dla wiodących wartości całej wypowiedzi kwalifikującej ją jako Światowe Dziedzictwo Kulturowe UNESCO.

W tym kontekście zaproponować warto, aby ostateczna wersja dokumentu ZPZ rozszerzona została o ukazanie – np. w formie odpowiednich planów – poszczególnych „warstw treściowych” rozszerzonego obszaru, ukazujących np. odniesienie obiektów i przestrzeni do różnych, działających tam grup etnicznych i religijnych, mecenatów, czy też filiacji i odniesień historyczno – artystycznych. Celem takich prezentacji byłoby w szczególności podkreślenie tego charakteru obszaru, który wynika z najistotniejszej jego cechy, jaką jest jego wielokulturowy charakter, generowany – co podkreśla Autorka - położeniem Lublina na styku oddziaływania kultur: polskiej, rusko-litewsko-ortodoksyjnej, żydowskiej, ormiańskiej z jednej oraz

uczestniczenia w tworzeniu tkanki miasta wielu różnych mecenatów (możnowładztwo, państwo, mieszczaństwo, kościół).

Prowadzone ostatnio dyskusje na temat roli specyficzności i unikatowości dla uznania danych obiektów czy obszarów jako *Światowego Dziedzictwa Kultury*, sugerują, że cechy takie winny być identyfikowane również w perspektywie ukazywania ich ponadlokalnych powiązań i możliwości tworzenia na tej podstawie całych ponadlokalnych krajobrazów kulturowych. Otwiera to możliwości tworzenia całych przestrzeni regionalnych jako obiektów *Światowego Dziedzictwa Kultury*. Możliwości tworzenia zespołów regionalnych o podobnych i powiązanych z sobą cechach unikatowości¹. W ten sposób, wielokulturowe bogactwo lubelskiej przestrzeni miejskiej, stać się może punktem wyjścia dla regionalnej delimitacji historycznego obszaru polskiej wielokulturowej przestrzeni wschodnich kresów, włączając to jeszcze inne miasta - np. Tarnów, czy Przemyśl jako wieloprzestrzenne struktury *Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO*². Również taka perspektywa skłaniać winna do szczególnie szerokiej i wnikliwej oceny i delimitacji obszaru unikatowych – bo wielokulturowych - wartości historycznego miasta Lublina.

Opracowany przez Autorkę ZPZ posiada – jak się zdaje – charakter pionierski³. Należy również wskazać na fakt, że – w odróżnieniu od innych krajów europejskich – Polska posiada jedynie niewielki zakres instrumentów prawno – planistycznych, pozwalających na skuteczne zarządzanie miejskimi przestrzeniami historyczno – kulturowymi. Podstawowym instrumentem jest w tym zakresie w Polsce Ustawa o ochronie zabytków. Pozwala ona, co prawda, na wyznaczanie obiektów i obszarów poddawanych prawnej ochronie, ale nie pozwala na skuteczne zarządzanie ich rozwojem, pod czym rozumieć należy wpływ sektora publicznego na procesy inwestycyjne – szczególnie rewitalizacyjne. Prawo polskie w zakresie swego wpływu na kształt przestrzenny koncentruje się praktycznie wyłącznie na tradycyjnym - regulacyjnym - zarządzaniu nowymi inwestycjami budowlanymi. W ten

¹ Dyskusję tę wywołało zgłoszenie do uznania za Światowe Dziedzictwo Kultury szeregu miast hanzeatyckich (Lubeka, Stralsund, Wismar), por.: Beege, Britt (2005): *Unser hanseatisches Erbe*, Cottbus (praca magisterska): http://www-docs.tu-cottbus.de/alumniplus/public/files/master_theses/Britt_Beege.pdf

² UNESCO przyjęło ostatnio wspólny wniosek miast Strasundu i Wismaru uznania obu miast jako Światowego Dziedzictwa Kultury, por.: <http://www.unesco.de/177.html>. Nie należy też wykluczać w przyszłości nawet ponadgranicznych delimitacji regionów w kategorii Światowego Dziedzictwa Kulturowego, rozważając np. możliwości integracji w takich ramach również Lwowa.

³ Autor nie zna podobnych opracowań polskich.

sposób, na instytucje ochrony zabytków w Polsce spada wyłączna odpowiedzialność za zachowanie i stosowny rozwój zasobów historyczno – kulturowych, jak dalece są one wpisane do urzędowych rejestrów, wzgl. obejmuje je ochrona w oparciu o wyznaczanie obszarów ochrony konserwatorskiej. W innych krajach europejskich, w odpowiedzialności tej uczestniczą jeszcze inne obszary prawne i zarządzające. Z tej racji sformułowanie programu zarządzania ochroną i stosownym rozwojem przestrzeni poddanych ochronie konserwatorskiej jest w warunkach polskich niezwykle trudne.

Autorka omawianego opracowania była więc zmuszona zaproponować stworzenie niezwykle skomplikowanego systemu zarządzania, dla którego punktem wyjścia stało się ustalenie tzw. „*interesariuszy*”, czyli podmiotów „*mających zróżnicowany wpływ na proces zarządzania, dysponujących różną skutecznością, skalą oddziaływania oraz różnymi zasobami i formami działania (możliwość działania)*”. Wymienieni przez Autorkę „*interesariusze*” obejmują przy tym podmioty zdolne do wydawania określonych decyzji prawnych, posiadających określone – potencjalne – możliwości finansowania, wzgl. z różnych racji zainteresowane działaniami w zakresie ochrony dóbr kultury. Istotnym uzupełnieniem w tym względzie jest podjęta przez Autorkę analiza struktury własności terenów obszaru proponowanego jako potencjalny obszar *Światowego Dziedzictwa Kultury*. W ten sposób Autorka wyróżniła przestrzeń potencjalnych „aktorów”, którzy z różnych względów i z różną skutecznością mogą wpływać na ochronę i rozwój obszaru będącego przedmiotem opracowania ZPZ. Kolejno, wyróżnia Autorka instrumenty prawne, stojące do dyspozycji dla zabezpieczenia interesu ochrony i pożądanego rozwoju wspomnianego obszaru. Zgodnie z tym, o czym mówiliśmy wyżej, są to wyłącznie narzędzia prawa o ochronie zabytków.

Kolejno wymienia Autorka podmioty: „*o zdolności zarządczej (...), których relacja wobec miejsca jest relacją sprawczą [decyzyjną], uzewnętrzniającą się w przestrzeni publicznej - fizycznej lub społeczno-prawnej, (zatem również gospodarczej), w sposób istotnie oddziałujący na charakterystyczne cechy tego miejsca [tj. podmioty zarządcze są samodzielnie zdolne do trwałego wprowadzenia takich zmian tego miejsca, w wyniku których cechy miejsca ulegną istotnej, również w relacji względem siebie, i trwałej, modyfikacji]. Kluczowe dla rozpoznania dysponowania zdolnością zarządczą jest dysponowanie prawem do skutecznego stanowienia (podejmowania decyzji [zarządczych] i ich egzekwowania), wobec*

przedmiotu ewentualnego zarządzania.” Z powyższego wynika, że Autorka przypisuje szczególne znaczenie dla możliwości zarządzających prawu własności.

Obok identyfikacji „aktorów” procesów skierowanych na ochronę i pożądany rozwój zasobów przyszłego obszaru *Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO*, Autorka wymienia również konkretne priorytety dla realizacji tych procesów. Stanowią je:

- a. *Plac Litewski*
- b. *Podzamcze*
- c. *Świętoduska-Lubartowska (tzw. Alchemia)*
- d. *ul.Kapucyńska (tzw. Victoria)*
- e. *Dolna Panny Maria*
- f. *Rusałka*
- g. *d. Słodownia*
- h. *Wschodnia ekspozycja Starego Miasta*
- i. *ul.Staszica - ul.Szewska - dolina Czechowki*
- j. *ul.Jasna - ul.Ewangelicka*

Wymienione wyżej priorytety są jasne i zgodne z faktycznymi zapotrzebowaniami omawianego obszaru w zakresie jego ochrony i pożądanego rozwoju, tak, aby zabezpieczyć można było tą drogą najistotniejsze walory proponowanego obszaru *Światowego Dobra Kultury*.

Nie sposób też nie zgodzić się z Autorką w zakresie tego, co określa ona jako „*Przyszłość dziedzictwa*”. Podobnie, nie sposób nie przyjąć tych stwierdzeń i postulatów Autorki, które dotyczą „*Celów do osiągnięcia*”. Ta część dokumentu jest sformułowana szczególnie precyzyjnie, jasno i wyczerpująco.

Problemem najtrudniejszym jest w dokumencie kwestia poruszona jego rozdziale traktującym o wdrażaniu ZPZ. Problematyczność tej części dokumentu nie wynika bynajmniej z niedoskonałości czy nietrafności zawartych tam stwierdzeń, ale – jak pisze Autorka - z faktu, że:

„Zintegrowany Plan Zarządzania dziedzictwem kulturowym miasta [ZPZ] jest planem, którego realizacji nie zapewnia żaden istniejący mechanizm, możliwy do wywołania administracyjną procedurą [technokratycznym sprawstwem], wskutek nałożenia takiego obowiązku w przepisach prawa.”

Dla skutecznego wdrażania ZPZ jest konieczna – jak pisze Autorka dalej:

„motywacja, a właściwie samo-motywacja, wpraw do udziału w jego budowaniu, nadawaniu mu finalnego kształtu, a po wzajemnym uzgodnieniu jego treści, motywacji do realizacji tym sposobem przyjętych ustaleń. Ustalenia finalnego ZPZ będą bowiem rodzajem wzajemnego zobowiązania się interesariuszy tego planu [i uczestników procesu planowania] do podejmowania aktywności w zgodzie z tym planem, a przez to równocześnie deklaracją powstrzymania się od działań z nim sprzecznych.”

W efekcie wynika z powyższego, że skuteczność wdrażania ZPZ zależy będzie od dwóch rzeczy:

- Realizacji prawa o ochronie zabytków – czego skuteczność można założyć z góry z racji obowiązku jego stosowania przez sektor publiczny
- Zaistnienie motywacji dla określonych działań u wielu różnych aktorów, przy czym nie bardzo wiadomo jak wyglądać miałyby mechanizm uruchamiający taką pożądaną motywację, nie mówiąc już o jej pośrednim, wzgl. bezpośrednim „wymuszaniu”.

Na to ostatnie pytanie ani Autorka recenzowanego dokumentu, ani recenzent nie są w stanie odpowiedzieć.

Warto w tym miejscu – dla porównania i uświadomienia sobie problemów związanych z możliwościami wdrażania ZPZ w Polsce, przytoczyć przykład podobnego dokumentu sporządzonego dla *Światowego Dobra Kultury Stare Miasto w Lubece*⁴. Dokument ten został sporządzony już po uznaniu tego obszaru za *Światowe Dobro Kultury*, co nastąpiło w latach 80-tych ub. wieku, w czasie, kiedy nie istniała jeszcze, dla uzyskania takiego wpisu, konieczność sporządzania tzw. *management-plans*⁵.

Strona merytoryczna dokumentu lubelskiego w niczym nie ustępuje lubeckiemu. Odmienne z kolei jest podejście w dokumencie lubeckim do zagadnienia zarządzania *Światowym Dobrem Kultury*. Dokument lubecki prezentuje w tym zakresie zestaw instrumentów prawnych zdolnych do realizowania funkcji zarządzających w zakresie zabezpieczenia interesu ochrony i sterowania pożądanym rozwojem Starego Miasta

---

⁴ Managementplan Welterbestätte „Lübecker Altstadt“ - stan z 05.05.2010, por.: http://stadtentwicklung.luebeck.de/files/unesco_managementplan_05_05.pdf

⁵ W takich wypadkach miasta muszą je sporządzać obecnie.

w Lubece – zarówno samego rdzenia tego obszaru jako *Światowego Dziedzictwa Kultury*, jak i jego obszarów buforowych. Wymienia się tam:

- Ustawowe dokumenty planowania przestrzennego, w tym:
  - Plan sposobów zagospodarowania gruntów Miasta Lubeki
  - Plany miejscowe Miasta Lubeki istotne dla obszaru Światowego Dziedzictwa Kultury i stref buforowych
  - Przestrzenny plan ramowy dla Starego Miasta w Lubece
  - Plan urbanistyczny dla rewitalizacji Starego Miasta Lubeki
  - Prawo miejscowe o ochronie struktur urbanistycznych
  - Prawo miejscowe o kształtowaniu obrazu miasta
- Ustawę o ochronie zabytków
- Zintegrowany Plan Rozwoju Miasta (INSEK)
- Koncepcję rozwoju turystyki

Recenzentowi, przytaczającemu powyższy przykład, nie chodzi w tym miejscu o to, aby w szczególny sposób podkreślać – faktycznie z resztą istniejącą – różnicę w zakresie stojących do dyspozycji w Niemczech i w Polsce instrumentów umożliwiających skuteczne zarządzanie przestrzeniami historyczno – kulturowymi. Wiadomo, że większości takich instrumentów w Polsce nie ma. Warto jednak podsunąć myśl o uwzględnieniu w ZPZ istniejących (choć może nielicznych) dokumentów planistycznych miasta Lublina i wskazanie, w jaki sposób ich postanowienia wspierają w zakresie prawno – planistycznych ten interes obszaru miasta, który służyć ma nie tylko staraniom o wpisanie go na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO, ale również zawierają one instrumenty mogące służyć zarządzaniu. Obawiać się bowiem można, że brak wskazania w ZPZ na inne, niż tylko klasyczne instrumenty prawa o ochronie zabytków, gwarantujące skuteczne zarządzanie przyszłym obszarem tego dziedzictwa, przy jednoczesnym wyłącznie postulatywnym formułowaniu podstaw dla działań zarządzających, wywołać może podejrzenie UNESCO o niedostatek takich instrumentów. Proponowałbym w tym miejsc u jak najdobitniej wskazać na takie instrumenty, stanowiące przecież wyraz woli politycznej ochrony i pożądanego rozwoju dziedzictwa kulturowego. W szczególny sposób istotne będą w tym zakresie postanowienia i zapisy Studium a przede wszystkim – jeżeli istnieją – (zintegrowanych) planów i strategii rozwoju miasta, a także innych – np. sektorowych - polityk rozwojowych. Warto też przywołać

te plany miejscowe na terenie wyznaczonym w ZPZ, których zapisy można interpretować jako zapisy wspierają cele ochrony dziedzictwa kulturowego. Choć nie istnieją w Polsce, zarządzane publicznie specjalnymi regulacjami prawnymi, programy rewitalizacji, to jednak w samym Lublinie dokonano znaczących działań tego typu zarówno w odniesieniu do pojedynczych obiektów, jak i w odniesieniu do określonych obszarów miejskich, w tam przestrzeni publicznej. W szczególności warto w tym miejscu uwzględnić Programy Rewitalizacji – ich cele i osiągnięcia. Warto wszystkie te przedsięwzięcia uwzględnić w jeszcze większym stopniu w tekście ZPZ, a nawet zaprezentować je na odpowiednich planach. Jeżeli nawet brak wielu prawnych instrumentów sprzyjających zarządzaniu ochroną i pożądanym rozwojem historycznej przestrzeni miejskiej, to w ramach ZPZ można deficyt ten zrównoważyć opisem konkretnych, już przeprowadzonych, działań rewitalizacyjnych i konserwatorskich i to niezależnie od tego, jakie podmioty je finansowały. Zrealizowane już działania wyrażają się również konkretnymi zainwestowanymi środkami. Być może warto i w tym zakresie zaprezentować odpowiednie dane. Dotyczy to również możliwości sporządzania list dotąd aktywnych aktorów (miasto, kościoły, podmioty prywatne). Uwzględnienie powyższego demonstrowałoby, z dużym efektem promocyjnym, już istniejącą wolę polityczną i konkretne wyrazy działania na rzecz ochrony zasobów kulturowych w Lublinie. Równocześnie uniknąć by można w ten sposób – wzgl. zredukować – wrażenie, że strategie zarządzania ochroną zasobów historyczno – kulturowych znajdują się dopiero w sferze propozycji i zaleceń a ich potencjalni aktorzy dopiero na etapie budowania mechanizmów motywacyjnych. Warto w tym miejscu podkreślić, że decyzje wpisania Starych Miast w Lubece, Stralsundzie, Wismarze czy Quedlinburgu poprzedzały intensywne i politycznie wspierane realizacje programów rewitalizacji tych obszarów. Uważa się, że aktywności te w znacznym stopniu przyczyniły się do odpowiednich decyzji UNESCO. Zachęcałbym również do sporządzenia i włączenia do ZPZ urbanistycznego projektu zagospodarowania obszaru wyznaczonego dla realizacji Programu Rewitalizacji, a także – chociażby ramowego – urbanistycznego projektu zagospodarowania obszaru proponowanego jako *Światowe Dziedzictwo Kultury UNESCO*.

Plany takie nie są – również w krajach zachodnioeuropejskich – planami ustawowymi czy formalnymi, ale stanowią podstawę dla zarządzania inwestycjami jak i wyraz politycznych samozobowiązań gmin. Informują o zamiarach miasta,

wywołują dyskusję i inicjatywy inwestycyjne. Wzbogacenie ZPZ w tego typu materiał planistyczny – chociażby nawet bardzo ramowy – uwiarygodniłoby i wsparło dodatkowo sformułowaną w ZPZ i doskonale opracowaną część dotyczącą wdrażania i monitoringu.

Na szczególne podkreślenie zasługuje szerokie uwzględnienie w ZPZ wymiaru społecznego, w szczególności w dostrzeżeniu istotności pozyskiwania społeczności dla celów ochrony zasobów historyczno – kulturowych miasta Lublina i postulatów Autorki w zakresie włączenia obszarów społecznych do działań na rzecz ochrony i pożądanego rozwoju zasobów kulturowych, wspierania budowania tożsamości i identyfikacji oraz społecznej promocji idei wpisania obszarów staromiejskich w Lublinie na listę Światowego Dziedzictwa Kultury.

Przedstawiony do recenzji, lubelski ZPZ stanowi w efekcie bardzo dobrą podstawę dla dalszych dyskusji, a jego wypowiedzi idą w pożądanym kierunku. Proponowane wyżej przez recenzenta uzupełnienia, nie podważają jego generalnej struktury i znaczących walorów jego wypowiedzi. Dokument ten ma szansę stać się dokumentem modelowym dla innych miast polskich. Równocześnie jest on w stanie, już w obecnej formie, odegrać istotną rolę w zakresie uświadomienia władzom miejskim konieczności intensyfikacji działań politycznych i planistycznych, wspierających interes ochrony dziedzictwa historyczno – kulturowego w Lublinie. Przede wszystkim zaś uświadomienia konieczności podejmowania i rozwijania nowoczesnych działań politycznych, planistycznych i organizacyjnych na rzecz osiągnięcia przez lubelski obszar staromiejski statusu *Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO*.

ZPZ stanowi, w obecnej postaci, nie tylko znakomitą podstawą dla sporządzenia ostatecznej jego wersji, potrzebnej dla postawienia wniosku o wpisania wyznaczonych tam obszarów na listę *Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO*, ale zawiera ważne postulaty skierowane do władz miasta i jego administracji. Trzeba mieć nadzieję, że ten postulatywny wymiar recenzowanego dokumentu służyć będzie dyskusji politycznej oraz strukturom administracji do osiągnięcia optymalizacji działań w zakresie ochrony i pożądanego rozwoju lubelskiego obszaru staromiejskiego i spowoduje, aby wiele zawartych w ZPZ postulatów stało się realną rzeczywistością. W ten sposób dokument ZPZ stać się może również źródłem istotnych zmian i

rozwoju polityk koniecznych dla skutecznego osiągnięcia wpisu na listę *Swiatowego Dziedzictwa Kulturowego* oraz zabezpieczenia jego pożądanego rozwoju w interesie miasta i całego kraju.

- Billert

Dresden, 04.12.2010

Dr Andreas Billert
D-01097 Dresden
Schwepnitzer Str. 6